

مسئولیت مدنی ناشی از تولید و فروش محصولات تراریخته

سید امین خرام^{*۱}

۱. کارشناسی ارشد، حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، تهران، ایران.

چکیده

هدف از این تحقیق بررسی مسئولیت مدنی ناشی از تولید و فروش محصولات تراریخته است. روش تحقیق به صورت کتابخانه‌ای و روش گردآوری اطلاعات به صورت فیش‌برداری بود. نتایج حاصل از تحقیق نشان داد که در بسیاری از کشورهای جهان، نظیر کشورهای اتحادیه اروپا، ژاپن و مالزی، دستورالعمل‌هایی برای کاربرد و تجارت این محصولات تدوین شده و اعمال می‌شود. با وجود این که ایران هنوز به شکل رسمی جزء تولیدکنندگان این محصولات به شمار نمی‌رود، اما انتظار می‌رود طی چند سال آینده به تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان آن ملحق شود. با این حال و با توجه به مسائل مطرح شده درخصوص زیان‌آور بودن مصرف محصولات تراریخته، مهم‌ترین بحث یعنی لزوم قوانین مربوط به محصولات تراریخته و مسئولیت تولیدکنندگان و فروشندگان و عمده‌ترین بحث شیوه جبران خسارات زیان‌دیده ناشی از مصرف محصولات مزبور است که در قانون موضوعه، قانون‌گذار گرایش به شیوه‌های مرسوم اثبات تقصیر در نظام مسوولیت مدنی دارد؛ درحالی‌که لزوم حمایت از زیان‌دیده در مقابل تولیدکنندگان و فروشندگان که اغلب از مانور اجتماعی و قدرت بیشتری در اختیار دارند جبران خسارت مبتنی بر خطر را ضروری می‌کند.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۱۳-۲۷

اطلاعات نویسنده مسؤول

ایمیل:

Amin.Khoram2014@gmail.com

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۳/۰۳

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۵/۱۲

تاریخ انتشار: ۹۹/۰۷/۱

واژگان کلیدی:

ارائه اطلاعات، تقصیر، خطر، خطر در

برابر انتفاع، خطر نامتعارف.

openaccess

مقدمه

محصول‌های کشاورزی تراریخته به محصول‌هایی گفته می‌شود که با حذف صفت‌های نامطلوب محصول از ویژگی خاص برخوردار می‌شوند. اصلاح نژاد محصول‌های کشاورزی، امری است که در عرصه کشاورزی از دیرباز مورد توجه بوده و امروزه موضوع مهم و قابل‌بحثی است که ذهن بسیاری از مردم را به خود مشغول کرده است. نقش، مزایا و معایب و میزان قابل‌اعتماد بودن محصول‌های مزبور از مسائلی هستند که متخصصان و محققان درباره آن‌ها مطالعه و تحقیق می‌کنند، بر این اساس و با بررسی‌های صورت‌گرفته مقاله‌هایی به نگارش درآمده و عرضه شده است که اجمالاً مورد اشاره قرار می‌گیرد: ۱- مخاطرات محیطی محصول‌های تراریخته نویسندگان، نیازپور، توحیدفر، عباسی، آراسته‌فر و باقی‌زاده (۱۳۹۰) ارائه شده در هفتمین همایش ملی بیوتکنولوژی شهریورماه، ۲- تأثیر گیاهان تراریخته بر سلامت انسان از طریق داروهای زیستی و غذا، ماندانا عسکری (۱۳۹۲) دانشگاه شهید چمران اهواز، ۳- مزایا و معایب محصولات تراریخته (۱۳۹۵) نویسندگان، یحیی کاظمی، عطاءالله اژدری و عبدالحمید باعقیده. به‌زعم نویسندگان در زمینه موضوع این مقاله «مسئولیت مدنی ناشی از تولید و فروش محصولات کشاورزی تراریخته» پژوهش مستقلی وجود ندارد. در زمینه مصرف محصول‌های تراریخته این نکته مطرح است که تا قبل از انقلاب صنعتی بخش عظیمی از مردم، مصرف‌کننده تولیدهای خود بودند. تولید برای ارائه به بازار مصرف دیگران، بخش کوچکی از فعالیت‌های اقتصادی را تشکیل می‌داد، به گونه‌ای که مصرف‌کننده به مفهوم امروزی وجود نداشت، لیکن انقلاب صنعتی این وضعیت را درهم شکست و بخش عظیمی از مردم، مصرف‌کننده کالاهایی شدند که دیگران تولید می‌کردند. با این وضعیت، مصرف‌کنندگان برای استفاده و به‌کارگیری صحیح اموال و کالاهای خریداری‌شده از دیگران، به کسب اطلاعات لازم و ضروری نیاز پیدا کردند. اطلاعاتی که آن‌ها را در استفاده بهینه از منابع راهنمایی کرده و خطرها و

آثار جانبی زیان‌بار آن را گوشزد کند. در بحث مبانی مسئولیت مدنی، دو نظریه اصلی و مهم مطرح است. یکی نظریه تقصیر و دیگری هم نظریه ایجاد خطر. هدف از نگارش این مقاله تبیین در مسئولیت مدنی ناشی از تولید و فروش محصول‌های کشاورزی تراریخته است.

۱- مفهوم‌شناسی و تعهد به ارائه اطلاعات

۱-۱- گیاه تراریخته

گیاه تراریخته به گیاهی گفته می‌شود که یک یا چند ژن محدود را از گونه‌های دیگری به جز خزانه ژنتیکی آن گیاه از طریق روش‌های مدرن ژنتیک مولکولی و مهندسی ژنتیک دریافت کرده باشد. هدف از این کار، بهبود مقاومت گیاه در خصوص برخی از آفت‌ها یا بیماری‌های گیاهی (تنش‌های زیستی)، افزایش تحمل تنش‌های غیرزنده نظیر شوری و کم‌آبی، بهبود کیفیت و بازاریابی محصول، افزایش تولید و عملکرد گیاه، افزایش بهره‌وری در کشاورزی و در نهایت، افزایش سطح سلامت جامعه از طریق کاهش مصرف انواع سموم و کودهای شیمیایی است. با وجود تلاش‌های فراوان تا به امروز نه‌تنها هیچ تضمینی برای رسیدن به اهداف مذکور وجود ندارد بلکه در مواردی محصول‌های تراریخته به‌علت کوتاه بودن فرایند «بررسی سلامت»، اثرات بسیار مخربی را بر سلامت جامعه بشری داشته‌اند.

(Cabi & walling, 2007)

هدف از روش‌های مهندسی ژنتیک، استفاده از این قابلیت‌ها برای بهبود گیاهان زراعی است. برای مثال گیاهان بیابانی و شورپسند، قابلیت رشد در شرایط بسیار سخت و کم‌آب بیابان را دارا هستند. این قابلیت که ناشی از ژن‌های آن‌هاست که در طول میلیون‌ها سال تکامل به دست آورده‌اند، می‌تواند از طریق مهندسی ژنتیک در اصلاح گیاهان زراعی مورد استفاده قرار گیرد. این ویژگی‌ها معمولاً در گیاهان زراعی یافت نمی‌شود تا به کمک روش‌های اصلاح نژاد مرسوم و سنتی بتوان آن‌ها را به گیاهان زراعی منتقل کرد به‌همین دلیل یافتن جداسازی و

انتقال ژن یا ژن‌های عامل این ویژگی‌ها، گاهی در گیاهان غیر هم خانواده یا حتی موجود زنده دیگر مانند یک گونه باکتری موجود می‌باشد، از طریق روش‌های متداول اصلاح نباتات محقق نخواهد شد. از این‌رو در استفاده از این قابلیت باید دسته دیگری از روش‌های اصلاحی را مورد استفاده قرار داد که به روش‌های ژنتیک مولکولی و مهندسی ژنتیک معروف شده‌اند. اگرچه این روش‌ها از دهه (۱۹۷۰) میلادی ابداع شده و تکامل یافته‌اند ولی بیست سال طول کشید تا نخستین نمونه‌های تولید تجاری و استفاده از گیاهان تراریخته با صفاتی چون مقاومت به یک آفت، بیماری یا خشکی وارد کشاورزی مدرن شود. هرچند که نخستین محصول تراریخته تجاری یعنی توتون مقاوم به ویروس موزاییک در سال ۱۹۹۳ در چین به تولید انبوه رسید ولی ایالات متحده آمریکا از سال (۱۹۹۶) با تولید محصول‌های تراریخته‌ای مانند پنبه مقاوم به آفات بال پولک‌دار وارد این عرصه شد. با این وجود، کاربرد محصول‌های تراریخته به کشاورزی مدرن منحصر نشده و امروزه گیاهان تراریخته در صنعت داروسازی جهت تولید صنعتی برخی ترکیب‌های دارویی یا ترکیبات دارای کاربرد پزشکی نیز مورد استفاده قرار داده می‌شوند. (Pazuki & Sohanii, 2013)

با توجه به وجود قوانین و مقررات بین‌المللی نظارتی بر این محصول‌ها، نظیر پروتکل ایمنی زیستی کارتاها و کدکس غذایی آلیمنتاریوس وقتی یک محصول تراریخته در آزمایشگاه تولید می‌شود، قبل از رهاسازی و تولید تجاری مجموعه کوتاهی از آزمایش‌های کیفی شامل آزمایش‌ها و آنالیز کیفیت، حساسیت‌زایی، زراعی و زیست‌محیطی را از سر می‌گذرانند. نتایج این آزمایش‌ها در هر کشور در اختیار مرجع قانونی مربوطه قرار داده می‌شود. با بررسی نتایج آزمایش‌های ذکر شده از سه جنبه زراعی، بهداشتی و در نهایت زیست‌محیطی، درخصوص رهاسازی آن محصول تصمیم‌گیری می‌کنند. در صورت موافقت با تولید آن محصول تراریخته، برای آن محصول مجوز تولید و مصرف صادر می‌شود. برخی از محصول‌های تولیدشده تراریخته با وجود گذر از این آزمایش‌ها

اثرات مخربی را در بلندمدت بر سلامت جامعه بشری برجای گذاشتند از جمله آن‌ها می‌توان به ذرت، سویا، گندم و کلزای مقاوم به سم گلایفوزیت نام برد که علاوه بر مقاومت بر سم گلایفوزیت مقادیر بالایی از این سموم را در بافت محصول خوراکی نگاه داشته و منجر به بروز بیماری‌های صعب‌العلاج شدند. (Samel & Seneff, 2017) باید توجه داشت که همانند هر فناوری مدرن دیگر، با وجود فواید بسیار و به تبع آن علاقه‌مندان زیاد در بین محققان و کشاورزان، استفاده از گیاهان تراریخته منتقدانی دارد. این انتقادات براساس ملاحظات اکولوژیکی و اقتصادی است چراکه موجودات تراریخته غالباً به درخواست ابداع‌کنندگان آن‌ها تحت قوانین مالکیت معنوی محافظت می‌شوند. در ایران تولید آزمایشگاهی برخی از محصول‌های تراریخته در مراکز علمی و دانشگاهی از حدود بیست و پنج سال قبل آغاز شده است. اولین محصول کشاورزی تراریخته، رقمی از برنج است که در برابر کرم ساقه‌خوار برنج مقاومت نشان می‌دهد. محصول‌های دیگری نظیر سیب‌زمینی و پنبه نیز تولید شده‌اند و در حال طی کردن مراحل نهایی ارزیابی و اخذ مجوز رهاسازی هستند. (Seneff & li chen, 2015)

۱-۲-۱- مخالفان و موافقان تراریختگی

۱-۲-۱- مخالفان

مهندسی ژنتیک طی سالیان اخیر با دستکاری ژنوم جاندار زنده جدیدی با شرایط خاص تولید می‌کند، تراریخته زیرمجموعه‌ای از این نوع دستکاری‌ها است که با تغییر شرایط زیستی و محیطی محصول‌های جدیدی تولید می‌شود. قبل از اولین جاندار تراریخته در سال (۱۹۷۳) توسط «استنلی کوهن» و «هربرت بویر» در سالیان گذشته با استفاده از این فناوری داروهایی مثل انسولین، فاکتور رشد، فاکتور ۸ و با دستکاری ژنوم باکتری‌ها و حیوان‌هایی تولید شدند، در ادامه این تحقیق‌ها تغییر ژنوم گیاهی برای ایجاد رنگ و ظاهر متفاوت، مقاوم به آفات، تنوع زیستی صورت گرفت و با توجه به مقاوم‌بودن و تولید انبوه سبب کاهش قیمت و در تعدادی موارد بهبود مواد

مغذی شد که همین قضیه سبب مصرف وسیع این مواد غذایی طی بیست سال اخیر در جهان شده است. مقایسه محصول‌های تراریخته با محصول‌های ارگانیک که در شرایط طبیعی بدون دستکاری ژنتیکی پرورش پیدا می‌کنند، حاکی از وجود یک سری مواد مضر و خطرناک است که می‌تواند برای سلامتی انسان مخاطره‌انگیز باشد و سبب بسیاری از بیماری‌ها در بدن فرد شود؛ از جمله این مواد «گلیفوسات» است که برای مقاومت و اصلاح نباتات و به‌طور وسیع در محصول‌های تراریخته مورد استفاده قرار می‌گیرد که تحقیقات طی سالیان اخیر نشان‌دهنده اثر ماده سمی روی سلول در حال تکثیر است که سبب ایجاد جهش ژنی می‌شود که این سلول با ژنوم غیرطبیعی در صورت تکثیر و ایجاد کلونی می‌تواند زمینه‌ساز سرطان باشد. اثر این ماده سمی در محصول‌های تراریخته روی سیستم غدد «اندوکرین» و هورمون‌های داخل بدن نیز حائز اهمیت است و مصرف مواد غذایی که حاوی مقدار زیادی از این ماده باشد می‌تواند با مهار آنزیم‌ها سبب نازایی و سایر اختلال‌های هورمونی شود. محصول‌های تراریخته به دلیل دستکاری ژنتیکی و ایجاد پیشنهاد‌های جدید در این محصول‌ها می‌تواند به عنوان آلرژن عمل کرده و بعد از مصرف در داخل بدن سبب ایجاد واکنش آلرژیک خفیف و خارش یا حتی ایجاد آلرژیک شدید «آنافیلاکسی و شوک» شود. همچنین اثرات شناخته‌شده این مواد تراریخته روی سیستم ایمنی می‌تواند در طولانی‌مدت و به دنبال تحریک مکرر سیستم ایمنی با افزایش ریسک بیماری‌های خودایمنی همراه باشد. سلیاک نوعی بیماری سیستمیک به دلیل حساسیت به گلوتن است که در بررسی‌های به‌عمل آمده طی سال‌های (۲۰۱۰ - ۱۹۹۰) که در اروپا و آمریکا مصرف محصول‌های تراریخته به سرعت افزایش پیدا کرد شیوع این بیماری نیز چندین برابر شد و ارتباط معناداری بین افزایش میزان گلیفوسات در مواد غذایی و شیوع این بیماری دیده شده است که می‌تواند به دلایل مختلفی از جمله برهم زدن فلور نرمال باکتریایی در روده و ایجاد افزایش حساسیت به گلوتن باشد. در بررسی‌های به‌عمل آمده مصرف

این نوع روغن‌ها می‌تواند با افزایش ریسک کبد چرب غیرالکی همچنین افزایش چربی خون از جمله کلسترول همراه باشد. تحقیق‌های وسیعی در جهان در حال بررسی مضرات طولانی مدت مصرف محصول‌های تراریخته در حال انجام است که در سال‌های آینده با انتشار نتایج این تحقیق‌ها می‌توان با سند علمی دقیق‌تری ممنوعیت مصرف این محصول‌ها را اعلام کرد و اثرات مخرب آن روی سیستم‌های ایمنی، باروری و غددی را تأیید کرد. بسیاری از کمپانی‌های تولید و پخش این محصول‌ها در جهان سعی در اثبات بی‌خطر بودن این محصول‌های تراریخته و اعلام مفیدبودن و مقرون‌به‌صرفه بودن این محصول‌ها دارند که در تحقیق‌های علمی خلاف ادعای کمپانی‌ها و خطرات محصول‌های تراریخته روی سلامتی انسان در مصرف طولانی‌مدت اثبات شده است. با توجه به اطلاعات به دست آمده در تحقیق‌ها روی این مواد غذایی، بسیاری از کشورها قوانین سخت‌گیرانه مهمی جهت ورود این مواد به بازار مصرف وضع کرده‌اند؛ اما متأسفانه در ایران اثرات مضر این محصول‌های تراریخته جدی گرفته نمی‌شوند و مردم آگاهی مناسبی در مورد مضرات این مواد و نحوه افتراق آن از محصول‌های ارگانیک ندارند که همین مسئله در سال‌های آینده می‌تواند سبب افزایش شیوع انواع سرطان، بیماری کبدی، کلیوی، گوارشی مرتبط با محصول‌های تراریخته شود. در حال حاضر گروهی از محققان و دانشگاهیان کشور برای مقابله با خطر این محصول‌ها خاطرنشان کردند: یکی از مؤثرترین شیوه‌ها در این زمینه اطلاع‌رسانی و آگاهی‌بخشی به مردم است و با در نظر گرفتن این موضوع که امروزه استفاده از شبکه‌های اجتماعی ظرفیت بالا و ضریب نفوذ زیادی در افکار عمومی جامعه ایجاد کرد. جمعی از متخصصان علوم تغذیه و کشاورزی کشور برای ارتقای سلامت عمومی جامعه با رویکرد تشویق مردم به مصرف محصول‌های ارگانیک و دوری از آسیب‌ها و امراض مصرف محصول‌های تراریخته اقدام به ایجاد کانال روتن ارگانیک کرده‌اند.

در سال (۲۰۱۴) مطالعه جامعی در مورد اثرات اقتصادی و کشاورزی محصولات تراریخته با توجه به تمام یافته‌های پژوهشی بین سال‌های (۱۹۹۵) تا (۲۰۱۴) انجام گرفت. نتایج این بررسی نشان داد که محصولات زراعی مقاوم به آفت‌کش، هزینه تولید پایین‌تری دارند و گیاهان مقاوم به حشرات به‌علت گران‌تر بودن قیمت بذر، هزینه تولیدی تقریباً برابر با محصولات‌های نرمال دارند. عملکرد دسته نخست در حدود ۹ درصد و در مورد دسته مقاوم به حشرات ۲۵ درصد افزایش نشان می‌دهد. همچنین این مطالعه نشان داد کشاورزانی که از محصولات‌های تراریخته استفاده کرده بودند سود بیشتری کسب کرده بودند. محصولات‌های کشاورزی تراریخته امکان کشاورزی ارگانیک را هم فراهم می‌کنند چون پایه کشت ارگانیک عدم استفاده از کودها و آفت‌کش‌های شیمیایی است و اگر محصولی خود مقاوم به حشره آفت باشد یا قدرت رشد بیشتر و در نتیجه رقابت قوی‌تری با علف هرز غالب مزرعه داشته باشد، نیاز به استفاده از انواع سموم به خودی خود برطرف می‌شود. به هر حال علاوه بر تمام این جنبه‌های مثبت دستکاری ژنتیکی، نگرانی‌هایی هم در این مورد وجود دارد. خطرات احتمالی فرار ژن‌ها از آزمایشگاه یا از پیکر گیاه و انتقال اتفاقی آن‌ها به حشرات یا علف‌های هرز و ایجاد مقاومت در آن‌ها یا مقاوم شدن باکتری‌ها در برابر آنتی‌بیوتیک‌ها، اثرات احتمالی بر سلامت آدمی و همچنین بحث‌های اخلاقی، البته در صورت رعایت پروتکل‌ها و موارد ایمنی امکان ایجاد چنین مواردی بسیار پایین است و نظر و توافق کلی دانشمندان بیشتر بر مفید بودن بیوتکنولوژی تأکید دارد. با توجه به قوانین موضوعه کالا باید از درجه ایمنی و متعارف برخوردار باشد و تولیدکنندگان و فروشندگان مکلفند کلیه اطلاعات لازم برای استعمال بهتر کالا و همچنین هشدارها و اخطارهای لازم و کافی در خصوص عواقب ناشی از استعمال صحیح و غلط کالا را به مصرف‌کننده ارائه کنند. در صورتی که تولیدکننده و فروشنده به وظایف خود در این خصوص عمل نکنند در مقابل متضرر

مسئولیت مطلق خواهند شد (تبصره ماده ۴ و ماده ۹ قانون حمایت از مصرف‌کننده).

۱-۳- مبانی تعهد به ارائه اطلاعات به مصرف‌کننده کالا

به‌طور کلی، تولید و عرضه محصول‌ها، فروشندگان و سازندگان مکلف به ارائه اطلاعات و راهنمایی‌های لازم در خصوص طرز استفاده از کالا به مصرف‌کنندگان و اطلاع‌رسانی در خصوص عیبی شدند که از وجود آن مطلع هستند یا باید مطلع باشند (جنیدی، ۱۳۸۵: ۱۲/۴). بدین ترتیب هر تولیدکننده و فروشنده ملزم به اطلاع رسانی در خصوص محصول تولیدی خویش است، از این‌رو تولیدکنندگان و فروشندگان محصول‌های تراریخته از این قاعده مستثنی نمی‌باشند، الزام به این تعهد با مقاومت‌هایی روبرو بود. چراکه حقوقدانان معتقد بودند که در جامعه آزاد، هرکس می‌بایست خودش در پی کسب اطلاعات مورد نیاز خود باشد، بدون اینکه کسی مکلف به ارائه اطلاعات به وی شود. این مقاومت به تدریج درهم شکست، چراکه با بروز تفاوت قابل توجه در میزان اطلاعات طرفین، این فکر پاسخگو نبود. چراکه اصل آزادی قراردادی و استقلال اراده به دلیل وجود همین تفاوت و عدم تعادل، منجر به پایمال شدن حقوق طرف ضعیف‌تر به وسیله طرف قوی می‌شد. به‌ویژه که پیچیدگی‌های روزافزون محصول‌ها و خدمات به این عدم تعادل دامن می‌زد. به‌همین منظور حقوقدانان ناگزیر از پذیرش و تحمیل این تعهد بر سازندگان و عرضه‌کنندگان شدند. چراکه هدف و رسالت اصلی حقوق، ایجاد تعادل و حمایت از طرف ضعیف است. لیکن نظام حقوقی برای تحمیل این تکالیف نیاز به تنظیم قواعد و احکامی داشت که مجموع این قواعد، نهاد حقوقی «تعهد به ارائه اطلاعات» را تشکیل داد (Braunig, 1986). تعهد به ارائه اطلاعات و اعتمادسازی در روابط طرفین از قوانین الزام به راستگویی و امانت‌داری نشأت گرفته است که بیشتر در حرفه‌هایی چون وکالت، حسابداری و پزشکی کاربرد دارد. (Potter, 2000) لیکن در قلمرو قراردادهای اصل مشابهی به نام «اصل حسن‌نیت» حاکم است که طرفین را به مشارکت، همکاری، درستکاری، و دادن اطلاعات لازم به همدیگر در

اجرای قراردادهای، تفسیر و تکمیل آن ترغیب می‌کند. به همین لحاظ است که امروز می‌توان از روح و مفاد قوانین موجود نیز لزوم انصاف و حسن‌نیت را در قرارداد استنباط کرد. در قانون مدنی ایران و نوشته‌های حقوقی به حسن‌نیت و انصاف، به عنوان مبنایی برای تعهدات قراردادی تولیدکننده و فروشنده اشاره نشده است، ولیکن بعضی از مواد قانون مدنی بر مبنای رعایت انصاف و حسن‌نیت وضع شده‌اند. برای مثال در عقد فضولی، متعامل جاهل که در معامله حسن‌نیت دارد، می‌تواند پس از رد مال مالک و دادن غرامات به بایع فضولی برای مطالبه ثمن و غرامات مراجعه کند. اما در صورت داشتن سوءنیت فقط حق مطالبه ثمن را دارد. بدین ترتیب می‌توان گفت تولیدکنندگان محصول‌های تراریخته از این قاعده مستثنی نمی‌باشند چراکه هدف حقوق در دعاوی ناشی از عدم ارائه اطلاعات این است که هر زمان عدالت، انصاف و معامله مبتنی بر حسن‌نیت ایجاد می‌کند، تعهد به ارائه اطلاعات الزامی است (Prosser & Keet, 1936).

۱-۳-۱- تسلیم کالا

ماده ۳۶۷ قانون مدنی در تعریف تسلیم چنین آورده است که تسلیم عبارت از دادن مبیع به تصرف مشتری است به نحوی که متمکن از انحاء تصرفات و انتفاعات باشد. لیکن منظور از تسلیم، تنها مفهوم مادی و فعلی آن نیست. این مفهوم بیشتر جنبه سلطه معنوی و عرفی دارد و مقصود این است که کالا چنان در اختیار مشتری قرار گیرد که عرف او را مسلط بر مال بداند، به نحوی که هر عملی که به طور معقول و متعارف می‌خواهد، بر آن انجام دهد و منتفع از آن شود (کاتوزیان، ۱۳۱، ۱۶۶؛ امامی، ۱۳۶۶:۴۴۹). از این رو، کیفیت (معیوب و خطرناک بودن) و چگونگی تسلیم به عرف واگذار شده است.

۱-۳-۲- شرط ضمنی

شرط ضمنی وسیله بیان و کشف اراده و همچنین تکمیل قرارداد است. تعهد به ارائه اطلاعات لازم در خصوص چگونگی بهره‌برداری و استفاده از کالا از فروشنده به خریدار به عنوان شرط ضمنی در قرارداد بر مبنای عقل، عرف و عادات قراردادی

قابل توجه می‌باشد. از این رو در هر قرارداد، فروشنده به طور تبیی متعهد می‌شود که کلیه اطلاعات ضروری در خصوص طرز استفاده ناشی از کالا، خطرهای موجود در آن، طرق اجتناب از خطر ضرر و زیان‌های احتمالی ناشی از استفاده کالا و عیوب پنهانی کالا را در اختیار خریدار قرار دهد (کاشانی، ۱۳۶۰:۹۹؛ کاتوزیان، ۱۳۶۲:۲۵). سلامت کالا جزء شروط ضمن عقد است. کسی که کالایی را خریداری می‌کند. ظاهر در سلامت کالا است، از این رو در هنگام معامله سلامت را شرط نمی‌کنند. به عبارت دیگر در عقد بیع، اطلاق عقد اقتضا می‌کند که مبیع سالم و بدون عیب باشد (محقق حلّی، ۱۴۰۹:۲۹۰). از این رو توافق در هر عقد بر مبنای سلامت موضوع آن واقع می‌شود. توجه خریدار و فروشنده به کالای سالم به اندازه‌ای است که نیازی نمی‌بینند تا وجود این وضعیت را در مورد معامله شرط کنند. فروشنده عیوب پنهانی مبیع را تضمین می‌کند و خریدار نیز به اعتماد همین تضمین، ثمن را می‌پردازد (کاتوزیان، ۱۳۶۲:۴۱؛ شهیدی، ۱۳۶۷:۳۷؛ امامی، ۱۳۶۶:۵۱۹). علت تضمین این است، که کالا باید مطابق با ضوابط استاندارد و شرایط مندرج در قوانین مربوطه تولید و عرضه شوند و صرف ارائه اطلاعات در مورد عیوب یک کالا نباید عرضه‌کننده را از مسئولیت بری کند، زیرا رعایت حقوق مصرف‌کننده ایجاد می‌کند که کالاهای موجود در بازار از صحت و سلامت برخوردار باشد و صرف عرضه کالای معیوب و خطرناک مسئولیت‌آور باشد.

۲- مسئولیت مدنی و مبنای آن

مسئولیت به معنای التزام، لزوم، پاسخ‌گویی و بیان‌گر یک نوع تکلیف است (قربان‌پور، ۱۳۹۱:۴۲/۶۷-۳۲؛ باریکلو، ۱۳۸۷:۲۲). مسئولیت مدنی یک اصطلاح حقوقی است که در فقه ما وجود ندارد بلکه به جای آن و یا مشابه آن، ضمان وجود دارد که به معنای تعهد و برعهده گرفتن آمده است (حکمت‌نیا، ۱۳۸۶:۶۶-۳۲) شباهتی زیادی به مسئولیت مدنی دارد ولی دقیقاً خود آن نیست. مسئولیت مدنی عام، هم مسئولیت قراردادی را در بر می‌گیرد و هم مسئولیت غیرقراردادی را زیرا از نگاه حقوق

در نتیجه تقصیر و خطای زیان‌دیده یا بر اثر قوه قاهره بوده است. براساس این نظریه ارتکاب تقصیر و خطا شرط اصلی مسئولیت مدنی است. مسئولیت مدنی فقط در صورتی قابل طرح و انتساب است که واردکننده خسارت در انجام عمل خسارت‌بار و زیان‌آور، مرتکب تقصیری شده باشد و طبق نظریه تقصیر تنها دلیلی که می‌تواند مسئولیت کسی را در خصوص جبران خسارت توجیه کند وجود رابطه علیت بین تقصیر او و ضرر وارده است. تئوری تقصیر، خود بر مبنای دیگری استوار است؛ و آن این است که اندیشه جبران خسارت از آرمان‌های کهن اخلاقی و انسانیت است. اخلاق به انسان می‌آموزد که خسارت ناشی از گناه باید جبران شود و توبه زمانی انسان خاطی را آسوده‌خاطر می‌کند که زیان‌های ناشی از کار خود را جبران کند (کاتوزیان، ۱۳۹۲: ۶۷/۱)، از این‌رو از دیدگاه طرفداران نظریه تقصیر، در هر موردی که شخص در جستجوی یافتن مسئول حادثه زیان‌باری است، نخستین عاملی که به ذهن او می‌رسد کسی است که در نتیجه تقصیر او ضرر به وجود آمده است (طاهری، ۱۴۱۸، ۲).

مطابق قانون مسئولیت مدنی «هرکس بدون مجوز قانونی عمداً یا در نتیجه بی‌احتیاطی به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا حیثیت یا شهرت تجارتي یا به هر حق دیگر که به موجب قانون برای افراد ایجاد شده لطمه‌ای وارد کند که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود، مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود است. ضمناً در مبحث ضمان «ید امین» در صورت تعدی و تفریط، باز تقصیر نقش دارد؛ زیرا تقصیر طبق «ماده ۹۵۳» اعم از تعدی و تفریط است. ماده ۵۲۴ هرگاه کسی سوار حیوان است آن را در معابر عمومی یا دیگر محل‌های غیرمجاور متوقف کند در مورد تمام خسارت‌هایی که آن حیوان وارد می‌کند و مستند به فعل شخص مزبور می‌باشد ضامن است و چنانچه مهار حیوان در دست دیگری باشد مهارکننده به ترتیب فوق ضامن است. ماده ۵۲۵ هرگاه شخصی عملی انجام دهد که موجب تحریک یا وحشت حیوان شود ضامن جنایت‌هایی است که حیوان در اثر تحریک یا وحشت وارد می‌کند. مگر آنکه

مدنی ممکن است نقض حقوق دیگران از همین دو طریق صورت گیرد (جعفری‌تبار، ۱۳۸۹: ۲۶). مسئولیت مدنی مفهومی است اعتباری (قربان‌پور، ۱۳۹۱: ۲۶/۶۷) و مرکب از دو اصطلاح «مسئولیت» و «مدنی» به معنای عام پاسخ‌گویی انسان در عرصه زندگی شخصی و اجتماعی. (هاشمی، ۱۳۸۹: ۱۵) یا همان تعهد تکلیف‌آوری که از طرف مقام صلاحیت‌دار وضع می‌شود (دلفانی، ۱۳۹۲: ۲۵) و مسئولیت مدنی مجموع قواعدی است که واردکننده زیان را به جبران خسارت زیان‌دیده ملزم می‌سازد (کاتوزیان، ۱۳۹۲) در واقع قواعد کلی وجود دارد که هر کسی به شخص دیگری ضرر برساند، باید جبران خسارت کند. پس در هر موردی که شخصی موظف به جبرانی خسارت دیگری شود، گفته می‌شود او مسئولیت مدنی دارد. (حکمت‌نیا، ۱۳۸۶: ۱۶). در حقوق اسلامی معنای مسئولیت حقوقی را در ضمان باید جستجو کرد که ضمان در عربی به‌عده گرفتن، ملتزم و کفیل شدن آمده است. ضمان در معنای عام و در اصطلاح فقها به معنای اشتغال‌الذمه‌ای که به سببی از اسباب شرعی به وجود آمده باشد و نزدیک معنای تعهد و التزام در حقوق است (بادینی، ۱۳۸۴: ۳۱-۳۰). منظور از مبنای مسئولیت مدنی، دلایل حقوقی است که اجرای مسئولیت مدنی را توجیه می‌کند (ژوردن، ۱۳۸۲: ۴۱). در متون کلاسیک و حقوق عرفی، تئوری‌هایی که به‌عنوان مبنای مسئولیت مدنی مطرح شده‌اند، حول دو نظریه اصلی «تقصیر» و «خطر» تمرکز یافته است. البته نظریه «تضمین حق» نیز در مسئولیت مدنی جای خود را دارد. پس در مسئولیت مدنی برای تمام افراد حقیقی و حقوقی با همین مبنای قابل توجیه و اثبات است. از این‌رو، از میان دو نظریه مشهور «تقصیر» و «خطر» بحث اصلی ما نظریه ایجاد خطر است.

۲-۱- نظریه تقصیر و تعدیل نظریه تقصیر

طبق این نظریه زیان‌دیده وقتی می‌تواند به حق خود برسد که ثابت کند عامل زیان مرتکب تقصیر و خطائی شده و زیان وارد بر او نتیجه مستقیم تقصیر عامل زیان است. عامل زیان نیز برای رفع مسئولیت خود می‌تواند ثابت کند که زیان وارد شده

آن را نیز تحمل کند. در این نظریه آنچه مهم است انتساب ضرر به فعل خوانده است (بهرامی احمدی، ۱۳۹۱: ۱۸۸).

۲-۲-۱- اهداف نظریه ایجاد خطر

این نظریه تلاش می‌کند تا تقصیر را از زمره ارکان ایجاد مسئولیت کنار بگذارد و صرف ایجاد زیان را برای مسئولیت کافی تلقی کند چون انتساب ضرر وارد آمده به فعالیت مسئول است نه تقصیر او. (کاتوزیان، ۱۳۹۲: ۱۱۲/۱) اما طرفداران این نظریه در پاسخ به این سؤال که چرا و بر چه اساسی عامل زیان ملزم به جبران خسارت‌های وارده به غیر است و توجیه این مسئولیت چیست؟ چرا زیان‌دیده نباید زیان را تحمل کند؟ می‌گویند: چون مقتضای عدالت و انصاف هم این است که هر کس خطرات و آثار زیان‌بار ناشی از عمل خویش را، خود به عهده بگیرد و منصفانه نیست که زیان‌دیده خسارت‌های ناشی از عمل غیر را تحمل کند زیرا در اثر صنعتی‌شدن جامعه و افزایش حوادث ناشی از آن، مسائل حقوقی جدیدی در روابط افراد خصوصاً کارگر و کارفرما پدیدار گشت که نظریه تقصیر نمی‌توانست پاسخگوی آن باشد، مثلاً گاه حوادثی رخ می‌داد که در وقوع آن کسی مرتکب تقصیر نشده و منشأ آن نقض فنی غیرقابل پیش‌بینی بود و یا در صورت وجود مقصر، اثبات تقصیر مشکل یا غیرممکن بود و براساس نظریه تقصیر، چنین خسارت‌هایی غیرقابل جبران تلقی شده و جبران ناشده باقی می‌ماند. این امر موجب شد نظریه خطر که ملاک مسئولیت در آن رابطه علیت میان فعل زیان‌بار و زیان به بار آمده است، پا به عرصه وجود بگذارد (حسینی‌نژاد، ۱۳۷۷).

۲-۲-۲- تبیین نظریه ایجاد خطر

نظریه خطر یا «نظریه مبتنی بر عدم تقصیر که توسط دو حقوقدان به‌نام‌های ژوسران^۱ و سالی^۲ مطرح و توسعه یافت حکایت از این دارد که هر کسی که به فعالیتی بپردازد، محیط خطرناکی را برای دیگران به وجود می‌آورد و چنین کسی که از این محیط نفع می‌یابد، باید

عمل مزبور مصداق دفاع مشروع باشد. در این مورد تمام خسارتی که حیوان وارد می‌کند و مستند به فعل شخص مذکور است باید جبران خسارت کند چون فرض تقصیر شده است و او ضامن است. همان‌گونه که ملاحظه می‌کنید نظریه تقصیر در قانون مدنی ایران فی‌الجمله و در قانون مسئولیت مدنی به‌طور مطلق پذیرفته شده است.

۲-۲-۲- نظریه ایجاد خطر

حدود سال‌های (۱۸۰۴) که هنوز زندگی مردم ابتدایی و ساده بود خطرهای اجتماعی که مردم را تحدید می‌کرد، کمتر بود و تنها مبنای مسئولیت مدنی نظریه تقصیر بود. با ورود مسائل و ابزار جدید در زندگی مردم، حوادث ناآشنایی نیز به زندگی آن‌ها راه یافت و با ظهور انقلاب صنعتی در دنیا در قرن نوزدهم خسارت‌های زیادی از طرف صاحبان شرکت‌ها بر کارگران و مصرف‌کنندگان وارد می‌شد، نظریه تقصیر، دیگر جواب‌گو نبود. یکی از مخالفان نظریه تقصیر به نام «سالی»، اظهار کرد که در مسئولیت مدنی جایی برای بحث اخلاقی وجود ندارد. اخلاق و عدالت به ما دستور می‌دهد که باید نظریه تقصیر رها شود، زیرا هم اخلاق و هم عدالت ایجاب می‌کند که اگر به کسی خسارتی وارد کردید باید آن را جبران کنید اگرچه تقصیری مرتکب نشده باشید. این اختلاف‌های فکری که بخش عظیم آن‌ها ناشی از تحولات اجتماعی و نارسایی نظریه تقصیر در حل مشکلات حقوقی جامعه بود، سبب به‌وجود آمدن نظریه‌های بدون تقصیر شد. هرکدام از نظریه‌های بدون تقصیر، بیان‌گر یک واقعیت است ولی در مقابل بی‌کفایتی نظریه تقصیر متفق‌اند. از این‌رو برخی از حقوق‌دانان از جمله «ژوسران» با حمله به نظریه تقصیر، نظریه‌های بدون تقصیر را ارائه کردند، مثل نظریه ایجاد خطر، نظریه انتفاع، نظریه کار نامتعارف، نظریه تضمین حق و نظریه‌های دیگر. اما آنچه که در میان نظریه‌های بدون تقصیر برجسته می‌کند، نظریه خطر است. شعارهای طرفداران نظریه خطر این است که هر کسی که خطری ایجاد کرده و سود کاری را هم می‌برد، باید زیان‌های

¹ - Josserrond

² - Saleiles

زیان‌های ناشی از آن را نیز جبران کند. (بهرامی‌احمدی، ۱۳۹۱: ۱۱۸) به عبارت دیگر برای مسئول دانستن شخص، تقصیر شرط مسئولیت فاعل نیست، همین که از عمل خطرآفرین او، خسارتی بیار آید، خواه در انجام آن عمل مرتکب تقصیری شده یا نشده باشد، مسئول بوده و باید خسارت وارده را جبران کند (پروین، ۱۳۸۲: ۳۱). مثل مسئولیت‌های مدنی زیست‌محیطی که بر مبنای نظریه خطر نیازی به اثبات تقصیر آلوده‌کننده نیست، بلکه همین که شخصی اقدام به فعالیتی کند خوراکی و آشامیدنی در صورت معیوب بودن فوق‌العاده خطرناک خواهند بود. اعم از اینکه در واقع تقصیر داشته یا نداشته باشد. در این نظریه اصل بر مسئولیت و جبران خسارت استوار است و هیچ‌گونه تقصیر و یا اثبات عدم تقصیر در مسئولیت ندارد. تنها راه خروج از مسئولیت اثبات اسباب خارجی و قوه قاهره است که حتی در برخی موارد همین علت خارجی هم نمی‌تواند رافع مسئولیت باشد یعنی در برخی موارد، صددرصد ضامن و مسئول است مثل غاصب ضامن خسارت‌هایی است که در مدت تصرف نامشروع او به مال وارد می‌شود و اسباب خارجی اثری بر رفع مسئولیت نمی‌کند (ره‌پیک، ۱۳۹۱: ۴۰) زیرا توجیه نظریه خطر این است که انسان از طریق فعالیت برای خودش منافعی کسب می‌کند و این هم منطقی و هم به عدالت نزدیک است که خسارت‌های که به بار می‌آورد باید جبران کند (موسوی، ۱۳۸۱).

۲-۲-۱- ویژگی نظریه خطر

مهم‌ترین ویژگی این نظریه این است که با حذف تقصیر از ارکان مسئولیت، قلمرو مسئولیت مدنی گسترش پیدا می‌کند و دعاوی جبران خسارت آسان‌تر به نتیجه می‌رسد، زیرا زیان‌دیده کافی است که بین زیان و عامل زیان رابطه علیت را اثبات کند و نیاز به اثبات تقصیر نیست (کاتوزیان، ۱۳۹۲: ۱۸۷/۱). به این ترتیب دامنه مسئولیت مدنی گسترش یافته و خسارت‌ها بدون جبران رها نمی‌شود. از طرفی دیگر حق هیچ مظلومی توسط

سرمایه‌داران پا مال نمی‌شود و تمام کسانی که محیط خطرزا را برای دیگران ایجاد می‌کنند، نمی‌توانند مسئولیت خود را در سایه تقصیر کتمان و پنهان کنند. در عوامل ظهور و بروز نظریه خطر، می‌توان دو عامل مهم و اثرناک را به حساب آورد. نخست عامل «عملی» است که نظریه تقصیر توان اثبات تقصیر از جانب زیان‌دیده را نداشت و این امر سبب کم‌رنگ شدن و زیر سؤال رفتن عنصر تقصیر از حوزه مسئولیت مدنی شد (عبدالرزاق، ۱۳۹۰: ۴۷۶/۱). دیگری هم عامل «علمی و نظری» در فرانسه سالی^۱، ژوسران^۲ و ساواتیه^۳ با انتقاد شدید از نظریه تقصیر مطلق، در گسترش نظریه خطر سهم به‌سزایی داشتند و ساواتیه در کتاب مسئولیت مدنی خود از این نظریه دفاع کرده و آن را پذیرفت و سالی نیز به این باور بود که تحقیق در روانی نباید در بررسی‌های حقوقی اثرگذار باشد، زیرا حقوق مقررات حاکم بر دارایی‌هاست. ژوسران هم معتقد است که «هر جا فاعل فعل زیان‌بار بی‌تقصیر است، تحمیل زیان‌ها بر زیان‌دیده که هیچ‌گونه نقشی در پدید آمدن زیان‌ها ندارد، یک نوع بی‌عدالتی است که در این صورت باید زیان‌زننده جبران خسارت کند» (قاسم‌زاده، ۱۳۸۵: ۳۲۷).

۲-۲-۲- دلایل نظریه خطر

عده‌ای از حقوق‌دانان بر این عقیده‌اند که تقصیر باید از شمار شرایط تحقق مسئولیت مدنی حذف شود تا دیگر هر عمل زیان‌باری الزام‌عامل آن را برای جبران خسارت را در پی داشته باشد. برای اعمال این نظریه لزومی ندارد که قاضی مورد بررسی قرار دهد که آیا عمل زیان‌بار مشروع بوده یا نامشروع؛ طرفداران این نظریه برای توجیه نظر خود به دلایلی تمسک کرده‌اند که به برخی از آن‌ها به اجمال اشاره می‌شود:

اول: با به کار بستن نظریه خطر، تقریباً همیشه جبران خسارت‌های وارد بر زیان‌دیده میسر و امکان‌پذیر است، درحالی‌که اعمال نظریه تقصیر چنین نتیجه‌ای را در بر ندارد؛

^۱ - Saleiles

^۲ - Jossierond

^۳ - Savatier

چراکه در بسیاری از موارد اثبات تقصیر برای متضرر مشکل و حتی در بعضی از موارد غیرممکن است و این وضع گاه بی‌عدالتی و به‌دنبال آن درماندگی و بینوایی می‌آفریند.

دوم: در نظریه ایجاد خطر همه چیز جنبه علمی پیدا می‌کند و دادرس باید بسان علوم طبیعی و مادی، در پی علت ورود خسارت باشد و همین که رابطه علیت را احراز کرد عامل آن را مسئول شمارد و در بند کاوش‌های اخلاقی و روانی نباشد. به این ترتیب، دامنه مسئولیت مدنی گسترده می‌شود، بیشتر خسارت‌ها جبران می‌شود و دیگر مظلومی پایمال بلندپروازی‌های ثروتمندان پرتحرک نخواهد شد.

سوم: با توجه به نظریه خطر و ضمان آور شدن فعالیت‌های اقتصادی، آزادی بی‌قید و شرط سرمایه‌داران و خودخواهی فرد تعدیل می‌شود؛ زیرا انسان نباید تنها به خود اندیشیده و از سرنوشت دیگران غافل بماند. نظریه خطر با آزادی نامحدود مبارزه کرده و موجب می‌شود که اشخاص همبستگی بین خود را روشن‌تر احساس کنند و بدین‌وسیله امنیت اشخاص در برابر نیروهای بزرگ اقتصادی تضمین می‌شود؛ زیرا همین که قدرت‌های نوحاسته این امنیت را به خطر افکنند، از بیم مسئولیت مدنی ناچار متوقف می‌شوند و خود را در مسیر سودجویی آزاد و خودکامه نمی‌بینند (کاتوزیان، ۱۳۹۲: ۱/۱۴۴).

۲-۲-۳- نظریه خطر در حقوقی ایران

قانون‌گذار ایران در قانون مدنی از ماده ۳۲۸ تا ۳۳۰ که با عنوان اتلاف است نظریه خطر را پذیرفته است. در ماده ۳۲۸ آمده که: «هر کس مال غیر را تلف کند ضامن آن است و باید مثل یا قیمت آن را بدهد اعم از اینکه از روی عمد تلف کرده باشد یا بدون عمد و اعم از اینکه عین باشد یا منفعت و اگر آن را ناقص یا معیوب کند، ضامن نقص قیمت آن مال است» و در ماده ۳۲۹ چنین آمده است: «اگر کسی خانه یا بنای کسی را خراب کند باید آن را به مثل صورت اول بناء کند و اگر ممکن نباشد باید از عهده قیمت برآید». در ماده ۳۳۰ هم آمده است که: «اگر کسی حیوان متعلق به غیر را بدون اذن صاحب آن بکشد باید تفاوت قیمت زنده و کشته آن را بدهد ولیکن اگر

برای دفاع از نفس بکشد یا ناقص کند ضامن نیست.» یا در بحث تسبیب از ماده ۳۳۱ تا ۳۳۳ نظریه خطر را مبنای مسئولیت قرار داده است: ماده ۳۳۱ «هرکس سبب تلف مالی بشود باید مثل یا قیمت آن را بدهد و اگر سبب نقص یا عیب آن شده باشد باید از عهده نقص قیمت آن برآید». در ماده ۳۳۲ دارد که: «هرگاه یک نفر سبب تلف مالی را ایجاد کند و دیگری مباشر تلف شدن آن مال بشود مباشر مسئول است نه مسبب، مگر اینکه سبب اقوی باشد به‌نحوی که عرفاً اتلاف مستند به او باشد. و در نهایت در ماده ۳۳۳ قانون مدنی ایران آمده است که: «صاحب دیوار با عمارت یا کارخانه مسئول خسارت‌هایی است که از خراب شدن آن وارد می‌شود مشروط بر اینکه خرابی در نتیجه عیبی حاصل شود که مالک مطلع بر آن بوده و یا از عدم مواظبت او تولید شده است». و همچنین قانون بیمه اجباری مسئولیت مدنی دارندگان وسایل نقلیه موتوری در مقابل اشخاص ثالث مصوب (۱۳۴۷)، با توجه به موارد مذکور برخی از قوانین مبین پذیرش اعمال نظریه خطر در مواردی مشخص است. پس در حقوق موضوعه ایران، قانون‌گذار اصل را بر تقصیر گذاشته ولی در مواردی با تصریح خود، نظر به اقتضای مصالح اجتماعی و اجرای عدالت یا انصاف، نظریه خطر را نیز پذیرفته است.

۲-۳- انواع نظریه خطر

۲-۳-۱- خطر در برابر انتفاع مادی

این نظریه به نظریه خطر نفع معروف است. خطر نفع یعنی؛ نفع عبارت است از سود مالی و سود اقتصادی. در این نظریه ملاک و مبنای سودآوری است نه تقصیر (صفایی و همکاران، ۱۳۹۲). این نظریه پس از نظریه ایجاد خطر مطلق، پدید آمد چون کسانی که به مطلق خطر اعتقاد داشتند، با انتقادهای شدیدی مواجه شدند و طرفداران این نظریه خواستند که دامنه نظریه خطر مطلق را کوتاه‌تر کنند و نظریه «خطر در برابر انتفاع مادی» را پیشنهاد دادند. این نظریه از نظر عملی، در سطح کشورهای مختلفی، در حوزه مسئولیت صنعتی و اقتصادی، بدون هیچ‌گونه مشکلی، مبنای مسئولیت بدون تقصیر قرار

غیرعادی و نامتعارف دارای مسئولیت است. کاری که شخص به پیروی از داوری عموم و عرف انجام می‌دهد، برای او مسئولیت به بار نمی‌آورد. هرچند که دیگران سبب خسارت شوند ولی هر کسی خارج از شرایط عادی که اجتماع معین کرده است به کار دست زند، ضامن آثار آن است و در این صورت نمی‌تواند خود را از مسئولیت معاف انگارد. «ریپر» استاد فرانسوی می‌گوید: «انسان باید فعال باشد، هر فعالیت، خودبه‌خود برای او و دیگران ایجاد خطر می‌کند، لیکن اهمیتی ندارد؛ زیرا کار و جنبش، قانون انسان است ولی نباید ناشایسته رفتار کند و زمانی ناشایسته عمل می‌کند که برای دیگری زبانی به بار آورده باشد که می‌توانسته پیش‌بینی کند و از آن بپرهیزد یا از آن بکاهد، پس باید گفت چون بد کرده است باید آن را جبران کند» (کاتوزیان، ۱۳۹۲: ۱۹۳).

«گدمه» یکی از طرفداران این نظریه، می‌گوید: نامتعارف بودن فعالیت براساس ضابطه‌ای که عرف برحسب شرایط مختلف زمانی و مکانی، تعیین می‌شود. اما ایجاد خطر نامتعارف تقصیر نیست و با آن متفاوت است اما ریپر که در آخر، از این نظریه رویگردان می‌شود و دوباره تمایل به نظر تقصیر پیدا می‌کند، وی می‌گوید چون در عمل هیچ‌گونه تفاوتی میان نظریه خطر نامتعارف با نظریه تقصیر وجود ندارد. مثل اینکه در نظریه خطر نامتعارف، برای بررسی یک عمل زیان‌بار، نامتعارف بودن آن را اثبات کنیم و در نظریه تقصیر، از این‌رو در این گیر و دار و بازار گرم انتقادات، نظریه‌های دیگری مثل نظریه تقصیر نوعی، نظریه مختلط و نظریه تضمین حق^۲ که توسط بوریس استارک^۳ حقوق‌دان فرانسوی نیز مطرح شد.

نتیجه‌گیری

۱- موافقان براین باورند که، محصول‌های کشاورزی تراریخته امکان کشاورزی ارگانیک را هم فراهم می‌کنند چون پایه کشت ارگانیک عدم استفاده از کودها و آفت‌کش‌های شیمیایی است و اگر محصولی خود مقاوم به حشره آفت باشد یا قدرت رشد بیشتر

گرفت. زیرا این گونه مؤسسه‌ها به خاطر سودهای کلانی که عایدشان می‌شد، از پس جبران چنین مسئولیت و خسارت‌هایی بر می‌آمد؛ اما از نظر تئوری در گام نخست، به ظاهر منطقی و عادلانه به نظر می‌رسد و منصفانه هم همین است که هر کسی از کار خودش منفعت می‌برد، پاسخگویی خسارت‌های ناشی از افعال خود نیز باشد (کاتوزیان، ۱۳۹۲: ۱۹۵). چون براساس نظریه تقصیر، هرگاه، کسی فعالیت غیرمادی بکند، مسئول جبران خسارت وارده است. اما براساس نظریه «خطر در برابر انتفاع مادی»، شخص مذکور ضامن نیست. زیرا از فعالیت خودش سودی نبرده است (قاسم‌زاده، ۱۳۸۵).

۲-۳-۲- خطرهای ایجاد شده

به موجب معیار خطر ایجاد شده، مسئولیت زمانی تحقق پیدا می‌کند که در نتیجه فعالیت که عامل زیان، به منظور تحصیل منفعتی مادی یا معنوی انجام می‌دهد، زبانی به شخص دیگری وارد آید (مبین، ۱۳۹۰: ۸۰). نظریه «خطرهای ایجاد شده»، همان‌طور که اشاره شده نظریه تکمیلی برای «خطر در برابر انتفاع مادی» و جبران نارسایی‌های آن مطرح شده است. پس اساس این نظریه، انتفاع مطلق در نظر گرفته شده است. بر این نظریه نیز انتقاداتی بس گوناگونی وارد شده است. مخالفان نظریه «خطرهای ایجاد شده» گفته‌اند که: پذیرش این نظریه به مثابه نفی هرگونه قانون و معیار است. زیرا هر عملی ولو بدون تقصیر باشد، مسئولیت ایجاد می‌کند. در این نظریه، بیم آن می‌رود که توسعه جامعه راکت و ساکن خواهد شد و این سبب می‌شود که در جامعه از هرگونه فعالیت جلوگیری به عمل آید. مضافاً بر این، چرا فعالیت‌های منفعت‌دار زیان‌دیده در نظر گرفته نمی‌شود. پس از اینکه این نظریه به چالش کشیده شد، جای خودش را به نظریه «خطر نامتعارف» سپرد.

۲-۳-۳- خطر نامتعارف

نظریه «خطر نامتعارف» را ریپر در رساله دکتری خود، عنوان و ابراز کرده است که در واقع براساس این نظریه تنها خطرهای

^۲ - Theorio De Garanti

^۳ - Boris Starck

^۱ - Theorie Des Risque Crees

و در نتیجه رقابت قوی تری با علف هرز غالب مزرعه داشته باشد، نیاز به استفاده از انواع سموم به خودی خود برطرف می شود. به هر حال علاوه بر تمام این جنبه های مثبت دستکاری ژنتیکی، نگرانی هایی هم در این مورد وجود دارد. خطرهای احتمالی فرار ژن ها از آزمایشگاه یا از پیکر گیاه و انتقال اتفاقی آن ها به حشرات یا علف های هرز و ایجاد مقاومت در آن ها یا مقاوم شدن باکتری ها در برابر آنتی بیوتیک ها، اثرات احتمالی بر سلامت آدمی و همچنین بحث های اخلاقی مطرح است.

۲- مخالفان نیز ابراز می دارند، افزایش شیوع انواع سرطان، بیماری کبدی، کلیوی، گوارشی مرتبط با محصول های تراریخته است. در حال حاضر گروهی از محققان و دانشگاهیان کشور برای مقابله با خطر این محصول ها خاطرنشان کردند: یکی از مؤثرترین شیوه ها در این زمینه اطلاع رسانی و آگاهی بخشی به مردم است و با در نظر گرفتن این موضوع که امروزه استفاده از شبکه های اجتماعی ظرفیت بالا و ضریب نفوذ زیادی در افکار عمومی جامعه ایجاد کرده جمعی از متخصصان علوم تغذیه و کشاورزی کشور برای ارتقای سلامت عمومی جامعه با رویکرد تشویق مردم به مصرف محصول های ارگانیک و دوری از آسیب ها و امراض مصرف محصول های تراریخته اقدام به ایجاد کانال روتن ارگانیک کرده اند.

۳- هر چند توافق کلی دانشمندان بیشتر بر مفید بودن بیوتکنولوژی تأکید دارد. با توجه به قوانین موضوعه کالا، محصول های کشاورزی تراریخته باید از درجه ایمنی و متعارف برخوردار باشد و تولیدکنندگان و فروشندگان مکلفند کلیه اطلاعات لازم برای استعمال بهتر کالا و همچنین هشدارها و اخطارهای لازم و کافی در خصوص عواقب ناشی از استعمال صحیح و غلط کالا را به مصرف کننده ارائه کنند. در صورتی که تولیدکننده و فروشنده به وظایف خود در این خصوص عمل نکند در مقابل متضرر مسئولیت مطلق خواهد داشت (تبصره ماده ۴ و ماده ۹ قانون حمایت از

مصرف کننده)، در واقع تولیدکننده با آگاهی از مضرات محصول های تراریخته در خصوص تولید آن اقدام می کند و بدین طریق، تولیدکننده، محیط خطرناکی را برای مصرف کنندگان به وجود می آورد و چنین کسی که از این محیط نفع می یابد، باید زیان های ناشی از آن را نیز جبران کند به عبارت دیگر برای مسئول دانستن تولیدکننده و فروشنده، تقصیر شرط مسئولیت آنان نیست، همین که از عمل خطرآفرین آنان، خسارتی به بار آید، خواه در انجام آن عمل مرتکب تقصیری شده یا نشده باشد، مسئول بوده و باید خسارت وارده را جبران کند و از این رو بر مبنای نظریه خطر نیازی به اثبات تقصیر آلوده کننده نیست. بنابراین می توان اصل مسئولیت مبتنی بر تقصیر را به عنوان یک قاعده عام و کلی پذیرفت ولی به قانون گذار اجازه داده شود که در موارد معینی از قوانین مسئولیت عینی نیز استفاده کند. بدین سان مسئولیت بدون تقصیر یک مسئولیت استثنائی خواهد بود.

ملاحظات اخلاقی

ملاحظات اخلاقی مربوط به نگارش متن و نیز ارجاع به منابع رعایت گردید.

تقدیر و تشکر

از تمام کسانی که ما را در تهیه این مقاله یاری رسانده اند، کمال تشکر را دارد.

سهم نویسندگان

نگارش این مقاله بر اساس اصول نگارش مقالات حقوقی در تمامی مراحل تهیه پلان، جمع آوری منابع و نگارش توسط نویسنده صورت گرفته است.

تضاد منافع

این پژوهش فاقد هرگونه تضاد منافع است.

منابع و مأخذ

الف. منابع فارسی

- امامی، حسن (۱۳۶۶). حقوق مدنی. جلد اول، تهران: انتشارات اسلامی.
- امامی، سیدحسن (۱۳۷۲). حقوق مدنی. جلد اول، تهران: اسلامی.
- بادینی، حسن (۱۳۸۴). فلسفه مسئولیت مدنی. چاپ اول، تهران: شرکت سهامی.
- باریکلو، علیرضا (۱۳۸۷). مسئولیت مدنی. چاپ دوم، تهران: میزان.
- بهرامی احمدی، حمید (۱۳۹۱). ضمان قهری (مسئولیت مدنی). چاپ اول، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- پروین، فرهاد (۱۳۸۲). خسارات معنوی در حقوق ایران. تهران: ققنوس.
- جعفری تبار، حسن (۱۳۸۹). مسئولیت مدنی کالاها. چاپ اول، تهران: انتشارات دادگستر.
- جنیدی، لیا (۱۳۸۵). «مطالعه تطبیقی تعهد به ارائه اطلاعات با تأکید بر نظام کامن لا»، فصلنامه حقوق، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۴، صفحه ۱۲.
- حائری، علی (۱۳۷۶). شرح قانون مدنی. جلد دوم، تهران: گنج دانش.
- حسینی نژاد، حسینقلی (۱۳۷۷). «مسئولیت مدنی». تهران: انتشارات مجد.
- حکمت‌نیا، محمود (۱۳۸۶). مسئولیت مدنی در فقه امامیه. قم: انتشارات پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- دلفانی، علی اشرف (۱۳۹۲). مبانی مسئولیت کیفری در حقوق اسلام و فرانسه. قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی قم.
- رودیجانی، محمدمجتبی (۱۳۸۹). وکالت در طلاق. تهران: کتاب آرا.
- ره پیک، حسن (۱۳۹۱). حقوق مسئولیت مدنی و جبران‌ها. چاپ بیستم، تهران: خرسندی.
- زوردن، پاتریس (۱۳۸۲). اصول مسئولیت مدنی. ترجمه مجید ادیب، تهران: میزان.
- صفایی، حسن و رحیمی، حبیب الله (۱۳۹۲). مسئولیت مدنی (الزامات خارج از قرارداد). چاپ پنجم، تهران: سمت.
- طاهری، حبیب الله (۱۴۱۸). حقوق مدنی. جلد دوم، چاپ دوم، قم: اسلامی.
- عبد الرزاق، احمد السنهوری (۱۳۹۰). الوسیط فی شرح القانون المدنی الجدید. ترجمه دادمزنی و دانش، جلد اول، قم: دانشگاه قم.
- غروی‌ان، محسن و شیروانی، علی (۱۳۸۷). ترجمه اصول استنباط. قم: دارالفکر.
- قاسم زاده، علی محمد لطیف (۱۳۸۵). مبانی مسئولیت مدنی. چاپ سوم، تهران: میزان.
- قربان پور، امیر مهدی (۱۳۹۱). مسئولیت قراردادی. چاپ اول، تهران: مجد.
- لطفی، اسدالله (۱۳۸۸). حقوق خانواده. جلد دوم، تهران: خرسندی.
- لطفی، اسدالله (۱۳۹۰). سلسله مباحث فقهی - حقوقی عقد وکالت. تهران: جاودانه.
- مبین، حجت (۱۳۹۰). نظریه قابلیت استناد در مبانی مسئولیت مدنی. چاپ اول، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- محقق داماد، سیدمصطفی (۱۳۶۸). بررسی فقهی حقوق خانواده. تهران.
- محمدی، ابوالحسن (۱۳۹۴). مبانی استنباط حقوق اسلامی اصول فقه. تهران: دانشگاه تهران.
- محمدی، علی (۱۳۷۵). شرح اصول استنباط. جلد اول، قم: دارالفکر.
- موسوی، احمد (۱۳۸۱). مالکیت و نگهدار اشیاء. بی‌جا: بی‌نا.
- ولاتی، عیسی (۱۳۸۶). اصول فقه. قم: دارالفکر.
- هاشمی، احمد علی (۱۳۸۹). دامنۀ مسئولیت مدنی. چاپ اول، تهران: دانشگاه امام صادق (ع)
- عاشوری، مهدی (۱۳۹۰). تعارض قوانین در مسئولیت خارج از قرارداد. تهران: انتشارات: دانشگاه امام صادق (ع).
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۹۲). الزام‌های خارج از قرارداد (مسئولیت مدنی). جلد اول، چاپ دوازدهم، تهران: انتشارات دانشگاه

تهران.

کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۰). *مسئولیت مدنی ناشی از حوادث رانندگی*. چاپ اول، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۱). *مسئولیت ناشی از عیب تولید*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

ب. منابع انگلیسی

- Pazuki, Arman; Sohani, Mohammad Mehdi (2013). Phenotypic Evaluation of Scutellum-Derived Calluses In 'Indica' Rice Cultivars / Fenotipsko Vrednotenje Iz Skuteluma Pridobljenih Kalusov Izbranih Sort 'Indica' Rižev. *Acta Agriculturae Slovenica*. 101 (2).
- Potter, I (2000). Failure to Disclose How Incentives and Branch of Action Against Physicians the Best Solution, *University of Sanfrancisco Law Review*, Vol. 34.
- Prosser and Keeton, (1986). *Transaction, Nova-Law Review Vol, 11. Liability Fraudulent*.
- Samsel, A; Seneff, S (2017). Glyphosate Pathways To Modern Diseases Vi: Prions, Amyloidoses And Autoimmune Neurological Diseases. *Journal of Biological Physics and Chemistry*. 17 (1): 8–32.
- Samsel, Anthony; Seneff, Stephanie (2016). Glyphosate Pathways to Modern Diseases V: Amino Acid Analogue of Glycine in Diverse Proteins. *Journal of Biological Physics Andand Chemistry*. Volume 16: 9–46.
- Seneff, Stephanie; Swanson, Nancy; Li, Chen (2015). Aluminum And Glyphosate Can Synergistically Induce Pineal Gland Pathology: Connection To Gut Dysbiosis And Neurological Disease. *Agricultural Sciences*. 6 (1): 42–70.
- Twigg, C (2004). Information about The Quality Of Goods, University, Ofhull Wennström. *Risk Assessment Of Genetically Modified Undomesticated Plants*. Wallingford: Cabi. 297– 307.

Civil Liability Arising from the Production and Sale of Transgenic Products

Seyed Amin Khoram^{1*}

1. MA of Private law, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 13-27

Corresponding Author's Info

Email:

Amin.Khoram2014@gmail.com

Article history:

Received: 23 May 2020

Accepted: 02 Aug 2020

Published online: 22 Sep 2020

Keywords:

Providing information,

Fault,

Danger,

Risk against defense,

risk of unconventional.

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the civil liability arising from the production and sale of transgenic products. The research method was library and the data collection method was fisheries. The results of the study showed that in many countries of the world, such as the European Union, Japan and Malaysia, guidelines for the use and trade of these products have been developed and implemented. Although Iran is not yet officially one of the producers of these products, it is expected to join its producers and consumers in the next few years. That is, the need for rules for transgenic crops and the responsibility of producers and sellers, and the main discussion is how to compensate for the losses caused by the consumption of these products. Seen in front of t Validators and vendors, who often have more social maneuvering and power, make it necessary to compensate for risk-based losses.

openaccess

Cite this article as:

Khoram, SA (2020). "Civil Liability Arising from the Production and Sale of Transgenic Products". *Legal Thoughts Journal*, 1(2): 13-27.